

Dorota Miller
Uniwersytet Rzeszowski
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-7159>
e-mail: dmiller@univ.rzeszow.pl

Botoks, słońce i podróże. Językowy obraz szczęścia w niemieckich życzeniach urodzinowych dla 65-latków

**Botox, sunshine, travelling. The linguistic picture of happiness
in German birthday wishes for 65-year-olds**

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza życzeń urodzinowych jako przykładów grzeczności językowej. Materiał badawczy stanowi korpus składający się ze stu życzeń z okazji 65. urodzin, tj. momentu przejścia na emeryturę, pojawiających się na najpopularniejszych niemieckojęzycznych stronach internetowych z życzeniami. W nawiązaniu do koncepcji językowego obrazu świata przeprowadzona analiza ma na celu rekonstrukcję językowego obrazu szczęścia kreowanego w niemieckojęzycznych internetowych aktach życzeń. Wysoce skonwencjonalizowane teksty życzeń wskazują bowiem na wspólny dla nadawcy i odbiorcy życzeń system wartości (ogólnie pojęte szczęście/pomyślność i/lub bardziej uszczegółowione wartości takie jak radość, zdrowie, materialny dobrobyt, długie życie, przyszłe doświadczenia, sukces/kariera, spokój/odpoczynek, szczęśliwe/udane relacje z bliskimi osobami, radosne/udane świętowanie urodzin) utrwalonych w języku i składających się na szczęście. Praca zawiera także uwagi dotyczące struktury oraz stopnia skonwencjonalizowania życzeń urodzinowych. Oprócz tradycyjnych realizacji aktu życzeń przedstawiono liczne przykłady przełamania konwencji gatunkowej (m.in. współwystępujące akty mowy takie jak podziękowanie, pochwała/komplement, gratulacje, toast), ilustrujące zmiany dokonujące się we współczesnym modelu grzeczności.

Słowa kluczowe: grzeczność językowa, językowy obraz szczęścia, życzenia (urodzinowe), akty mowy

Abstract

The article aims to analyse birthday wishes as examples of linguistic politeness. The research material consists of 100 wishes for the 65th birthday, that is the moment of retiring, which appear on the most popular German websites with wishes. The main purpose of the undertaken analysis is to reconstruct the linguistic picture of happiness created in German online wishes. Highly conventionalized texts of wishes point to a system of values shared both by the sender and by the recipient of wishes (generally understood happiness/prosperity, and/or more specific values such as joy, health, material well-being,

long life, future experiences, success/career, peace/rest, happy/successful relationships with loved ones, joyful birthday celebrations). These values are embedded in language and are believed to embody happiness. The article also contains comments on the structure and degree of conventionalization of birthday wishes. In addition to the traditional realisation of the act of wishing, numerous examples of breaking the genre convention are presented (including co-occurring speech acts such as thanking, praise/compliment, congratulations, toast), illustrating changes in the contemporary model of politeness.

Key words: linguistic politeness, linguistic picture of happiness, (birthday) wishes, speech acts

1. Uwagi wstępne

„W Polsce przyjęte jest pisanie życzeń ręcznie. Najładniejsze nawet życzenia prywatne napisane na maszynie odbierane są na ogół jako przejaw lekceważenia adresata”. W odniesieniu do tego spostrzeżenia, poczynionego niemal 30 lat temu przez Grażynę Habrajską (1993: 385), należy zauważyć, że składanie życzeń z różnych (religijnych, służbowych bądź prywatnych) okazji stanowi nadal konsekwentnie przestrzegany rytuał grzecznościowy. Towarzyszy mu jednak coraz większa skłonność do wykorzystywania gotowych szablonów, wynikająca m.in. z szybkiego tempa życia, powszechnej dostępności i dużej różnorodności wszelkiego rodzaju gotowych produktów: od artykułów spożywczych aż po teksty użytkowe, by wspomnieć choćby wzory podań, zaproszeń, listów motywacyjnych itp.

Nie bez znaczenia jest w tym kontekście także zanikająca umiejętność samodzielnego tworzenia tekstów. Malejąca kompetencja tekstowa dotyczy m.in. aktów grzecznościowych, co Kazimierz Ożóg (2014: 57) komentuje jako „[...] nieporadność, szczególnie ludzi młodych, w realizacji [...] formuł grzecznościowych”. Jej następstwem jest duża popularność kartek urodzinowych zawierających wydrukowane życzenia wymagające jedynie podpisu nadawcy, których wręczenie nie jest już traktowane jako uchybienie bądź lekceważenie odbiorcy. W miejsce zindywidualizowanych, dopasowanych do adresata i odbiorcy oraz okazji, samodzielnie sformułowanych i osobiście przekazywanych życzeń coraz częściej pojawiają się życzenia przekazywane niebezpośrednio, np. za pośrednictwem mediów społecznościowych, komunikatorów internetowych, w formie e-maili i SMS-ów. Konsekwencją wspomnianej nieporadności są również liczne strony internetowe zawierające gotowe wzory życzeń urodzinowych, stanowiące materiał badawczy niniejszej pracy.

2. Językowy obraz świata

Zaanonsowany w tytule artykułu językowy obraz szczęścia nawiązuje do koncepcji językowego obrazu świata (JOS) charakterystycznej dla tzw. lubelskiej szkoły etnolingwistycznej. Jej centralnym założeniem jest stwierdzenie, iż oglądu rzeczywistości dokonuje się zawsze z pewnej perspektywy reprezentowanej przez danego użytkownika języka. W tym kontekście JOS stanowi „[...] zawartą w języku interpretację rzeczywistości, którą można ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy bądź to utrwalone w samym języku, w jego formach gramatycznych, słownictwie, *klishowanych* tekstach (np. przysłów), bądź to przez formy i teksty języka implikowane” (Bartmiński 1990: 104, wyróżnienie własne). Nie chodzi tu o fotograficzne odwzorowanie obiektywnie istniejącej rzeczywistości, lecz o jej mentalny „portret” (por. Bartmiński 1990: 105), tj. subiektywną interpretację dokonującą się poprzez język, uwidaczniającą się bezpośrednio lub nie wprost na jego różnych płaszczyznach. Z drugiej strony, analiza zachowań językowych dostarcza informacji na temat leżącego u ich podstaw postrzegania, kategoryzowania, konceptualizowania i waloryzowania rzeczywistości, umożliwia odsłonięcie i zrekonstruowanie przekonań i poglądów użytkowników języka (por. Bartmiński 2009). Podstawą rekonstrukcji JOS są więc teksty/ wypowiedzi (por. Grzegorzczkova 1990: 41), które oprócz cech charakterystycznych dla danego systemu języka zawierają ślady indywidualnych oraz społecznie utrwalonych norm, wartości, przyzwyczajzeń, schematów myślenia i postępowania. JOS materializuje się w szczególności w tekstach o dużym stopniu utrwalenia, jakimi są analizowane w niniejszej pracy życzenia. Chodzi bowiem o uchwycenie tego, co powtarzalne, w przeciwieństwie do tego, co jednostkowe. Wysoce skonwencjonalizowane teksty życzeń stanowią zatem cenny materiał dla badaczy starających się odtworzyć obraz świata utrwalony w języku, a w przypadku niniejszej analizy – szczęście będące jednym z jego składników.

3. Życzenia jako akty mowy oraz wykładniki językowego obrazu szczęścia

Składanie życzeń w momentach ważnych dla naszych bliższych i dalszych znajomych to jedno z typowych i łatwo rozpoznawalnych zachowań grzecznościowych (por. Filip 2007: 555; Marcjanik 1993: 176). Składane szczerze, wyrażają radość z określonej okazji, którą nadawca dzieli z adresatem oraz związaną z nią prośbę nadawcy o jakąś (pozytywną) wartość

dla adresata. Składane ze względu na wymogi tzw. dobrego wychowania służą nie tyle informowaniu o uczuciach mówiącego, lecz raczej ułatwianiu relacji międzyludzkich, „[...] nawiązywaniu, podtrzymywaniu lub kończeniu kontaktu [...], utrwalaniu poczucia więzi społecznej łączącej rozmówców” (Sikora 2013: 184). Stanowią wówczas „rodzaj językowej gry w poprawianie sobie i innym samopoczucia, kreowanie dobrej atmosfery w kontaktach interpersonalnych, demonstrowanie życzliwości przewidziane w regułach odnośnienia się do innych” (Sikora 2011: 178).

Abstrahując od szczerości intencji, która jak słusznie podkreślają Ewa Jędrzejko i Małgorzata Kita (2003: 205) oraz Kazimierz Sikora (2013: 181), stanowi aspekt drugorzędny nie zaś warunek konieczny dla zaistnienia tego aktu mowy, mamy w przypadku życzeń do czynienia z „działaniem grzecznościowym [...], polegającym na przekazaniu odbiorcy [...] przyjaznych uczuć, wyrażeniu empatii i życzliwego zainteresowania jego osobą” (Sikora 2013: 183).

Małgorzata Marcjanik (1993: 376) postrzega życzenia jako „akty grzecznościowe z definicji” w przeciwieństwie do innych aktów mowy realizujących funkcje grzecznościowe „z użycia”, tj. jedynie w wybranych kontekstach. Dodatkowo proponuje następującą formułę eksplikacyjną życzeń: „mówiąc, że życzę ci X, mówię, że wiem, że jeśli to wypowiem, to być może tak się stanie” (por. Marcjanik 1997: 64). Kazimierz Sikora (2013: 181–182) wymienia ponadto szczegółowe „warunki fortunności” życzenia jako aktu mowy, m.in. przekonanie nadawcy, że postulowany przez niego stan rzeczy jest korzystny dla adresata życzeń, jego realizacja leży jednak poza ich, tj. nadawcy i odbiorcy, władzą. W nawiązaniu do tego badacze życzeń¹ wskazują na ich charakter *performatywny*, polegający na przypisywaniu słowu mocy sprawczej (por. m.in. Jędrzejko/Kita 2003; Ścigała-Stiller 2014; Habrajska 1993; Sikora 2013), *ekspresywny*, odnoszący się do wyrażania (pozytywnych) emocji nadawcy pod adresem jubilata (por. Sikora 2013) oraz, nie mniej ważny, *magiczny*, nawiązujący do zaklęć leżących u podstaw życzeń (por. Masłowska 2016; Jędrzejko/Kita 2003; Zgółka 2005).

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę także na zwięzłość życzeń jako gatunku tekstu (por. m.in. Marcjanik 1997; Zgółka 2005; Filip 2007). Według Marcjanik (1997: 64) życzenia to „[...] typowe teksty minimalne, utrwalone w świadomości użytkowników języka w określonej postaci językowostylistycznej i odtwarzane (powielane, „kliszowane”) w zależności od okoliczności. Z tej definicji wyłaniają się trzy podstawowe cechy życzeń:

¹ (Kontrastywnym) opisem grzeczności językowej na gruncie językoznawstwa germanistycznego zajmują się m.in. Silvia Bonacchi (2013) oraz Heinz-Helmut Lüger (1993, 2002).

daleko idąca minimalizacja tekstu, wysoki stopień skonwencjonalizowania oraz kulturowe nacechowanie. Życzenia komunikują bowiem wartości zależne nie tylko od hierarchii aksjologicznej reprezentowanej przez konkretnego nadawcę, lecz także – co szczególnie ważne w kontekście analiz porównawczych – funkcjonującej w danym obszarze językowym i kręgu kulturowym (por. Filip 2007: 559).

Trzyargumentowy predykat życzeń wyraża pragnienie nadawcy (N = nadawca), aby coś (zazwyczaj) dobrego (T = treść życzeń) zdarzyło się adresatowi życzeń (A = adresat) (por. Jędrzejko/Kita 2003: 202). Uzupełniona o nazwę okazji do składania życzeń (O = okazja) struktura prototypowych życzeń prezentuje się więc następująco: *Z okazji urodzin (O), życzymy (N) Ci (A) dużo zdrowia (T)*. W zależności od stopnia zażyłości adresata i odbiorcy², a także – co oczywiste – obszaru językowego i kręgu kulturowego, mamy do czynienia z różną treścią i językową realizacją życzeń³. Najpopularniejsze możliwości językowej realizacji intencji życzeń to 1) czasowniki performatywne, np. *życzyć, wünschen* pomijane niekiedy w eliptycznych konstrukcjach typu: *Wszystkiego najlepszego! Alles Gute (zum Geburtstag)!*; 2) charakterystyczne dla języka polskiego) partykuły optatywne: *oby, niech(aj), żeby*; 3) optatywne użycie trybu rozkazującego, np. *Bądź szczęśliwa! Bleib wie Du bist, lebe fröhlich, tanz' und lach!* (przykłady polskie – por. Sikora 2013: 185–186; Jędrzejko/Kita 2003: 199).

Jak wynika z powyższego, życzenia należy postrzegać i analizować jako zjawisko wielopłaszczyznowe, o czym mowa w poniższym obszernym cytacie, przytoczonym celowo w całości:

[...] życzenia mogą być rozważane z różnych perspektyw:

- jako model wypowiedzi językowej o względnie stabilnej strukturze *głębokiej* i swoistych cechach semantyczno-syntaktycznych, ujawnianych w planie powierzchniowym życzeń-tekstów;
- jako element określonej *przestrzeni komunikacyjnej*, wyznaczonej przez sytuację dyskursu, jego nadawcę i odbiorcę, pozostających w pewnych szczególnych relacjach (psychicznych i społecznych), realizowany zatem na wiele sposobów w kulturowo i indywidualnie określonej sytuacji, zdeterminowanej poprzez specyficzne społeczne konteksty i funkcje życzeń;
- jako przejaw osobowości nadawcy życzeń, który tworząc tekst, równocześnie kreuje pewien *portret* odbiorcy (ze względu *na niego* i *dla niego*, ale też ze względu na siebie i swoje środowisko) (Jędrzejko/Kita 2003: 198, wyróżnienia w oryginale).

² Życzenia skierowane do osób najbliższych często cechuje brak bezpośredniego zwrotu do adresata.

³ Por. np. omówione przez Grażynę Habrajską (1993) konstrukcje charakterystyczne dla języka polskiego i angielskiego oraz uwagi dotyczące częstotliwości ich użycia.

Ostatni z wymienionych aspektów nawiązuje do wspomnianej już koncepcji językowego obrazu świata. Życzenia wyrażają bowiem „[...] subiektywną – ale także ‘zanurzoną’ w społecznie utrwalonych systemach wartości – ocenę tego, czego ze względu na swoje dobro (pożytek) chciałby // nie chciałby adresat życzeń” (Jędrzejko/Kita 2003: 202). Manifestując nasze stereotypowe wyobrażenia o szczęściu, odsłaniają wycinek naszego językowego obrazu świata (por. Jędrzejko/Kita 2003: 204). Stanowią tym samym, jak słusznie podkreśla Sikora (2013: 180), „projekcję wyobrażeń osobistego i rodzinnego szczęścia”.

4. Przedmiot, zakres i cel analizy

Niniejsza praca stanowi próbę przeanalizowania pod kątem semantyczno-pragmatycznym i – częściowo – formalnym dostępnych w Internecie niemieckojęzycznych życzeń z okazji 65. urodzin, które dla wielu obywateli krajów niemieckojęzycznych stanowią moment przejścia na emeryturę⁴.

Analizowany korpus, składający się ze stu tekstów życzeń urodzinowych, został zgromadzony z wykorzystaniem najpopularniejszych stron internetowych zawierających życzenia urodzinowe. Przy pomocy haseł „65. Geburtstag” (65. urodziny) oraz „Glückwünsche” (życzenia) wybrano strony najwyżej pozycjonowane, a co za tym idzie, potencjalnie najczęściej odwiedzane przez internautów szukających gotowych tekstów życzeń. Z każdej z pięciu⁵ najwyżej pozycjonowanych stron internetowych z życzeniami⁶ włączono do korpusu życzenia pojawiające się najwyżej, zgodnie z zasadą, że statystyczny użytkownik Internetu wybiera oferty, informacje i/lub dane pojawiające się u góry strony.

Przeprowadzona analiza ma na celu rekonstrukcję językowego obrazu szczęścia kreowanego w niemieckojęzycznych internetowych aktach życzeń poprzez ukazanie, które wartości pojawiają się w nich najczęściej. Jak słusznie zauważają Jędrzejko/Kita (2003: 203), życzenia „[...] nawiązują do najbardziej utrwalonej potocznie hierarchii najważniejszych, powszechnie uznawanych i upragnionych wartości. Stereotypowy rejestr tego, co bywa przedmiotem ‘życzeń z okazji’, nie jest zbyt długi: naszym bliskim życzymy najczęściej szczęścia osobistego i rodzinnego, zdrowia, sukcesów zawodowych [...], długiego życie (sic!) w zdrowiu i radości [...]”.

⁴ Por. <<https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-powszechny-wiek-emerytalny-w-europie>>, dostęp: 20.02.2020.

⁵ Por. wykaz źródeł na końcu artykułu.

⁶ Nie uwzględniono stron zawierających cytaty i tzw. skrzydlate słowa.

W nawiązaniu do tego podstawowe pytanie brzmi zatem następująco: Czego niemieckojęzyczni nadawcy życzą najczęściej osobom kończącym 65. rok życia? Inaczej mówiąc: jakie wartości (ogólnie pojęte szczęście/pomyślność, czy może nieco bardziej uszczegółowione wartości składające się na szczęście: radość, zdrowie, materialny dobrobyt, długie życie, przyszłe doświadczenia, sukces/kariera, spokój/odpoczynek, szczęśliwe/udane relacje z bliskimi osobami, radosne/udane świętowanie urodzin) są komunikowane (eksplicytnie lub nie wprost) w tekstach życzeń skierowanych do 65-latków?

Każdy z tekstów życzeń przeanalizowano przyporządkowując mu jedną lub kilka spośród wymienionych powyżej kategorii, co ilustrują poniższe przykłady:

- „Zum 65. Geburtstag wünsche ich dir ganz viel *Glück, Erfolg* und *Liebe* und *dass du einen Geburtstag feierst, an den du dich immer gerne zurückerinnern wirst*” (Glückwünscher⁷) („Z okazji 65. urodzin życzę ci dużo *szczęścia, sukcesów i miłości* oraz *świętowania urodzin, które będziesz mile wspominać*”)⁸ [SZCZĘŚCIE + SUKCES/KARIERA + UDANE RELACJE Z BLISKIMI + RADOSNE ŚWIĘTOWANIE URODZIN];
- „Zum 65. Geburtstag wünsche ich dir, dass dies der Start in ein fantastisches neues Lebensjahr ist, in dem [du] *viele Abenteuer erlebst* und *ganz viel Spaß hast*” (Glückwünscher) (Z okazji 65. urodzin życzę ci, żeby to był początek wspaniałego nowego roku życia, *pełnego przygód i dobrej zabawy*) [NOWE DOŚWIADCZENIA].

Co ważne, katalog tych kategorii nie został z góry założony, lecz sformułowany w toku analizy, wynika więc z samego materiału badawczego. Częstotliwość występowania poszczególnych kategorii w analizowanym materiale badawczym (por. poniżej) może świadczyć o tym, jak nadawca komunikatu wyobraża sobie szczęście 65-letniego jubilata.

Analizie podlega ponadto językowa realizacja życzeń urodzinowych. W tym miejscu szczególnie interesujący jest stopień skonwencjonalizowania analizowanych życzeń, a w szczególności pytanie, czy pojawiają się w nich modyfikacje formalne, elementy kreatywne przelamujące językowe konwencje typowe dla tego gatunku tekstu.

⁷ Por. wykaz źródeł na końcu artykułu.

⁸ Tłumaczenie własne, podobnie w pozostałych tekstach życzeń.

5. Wyniki analizy

Wyłaniający się z materiału źródłowego językowy obraz szczęścia, a dokładnie rzecz biorąc, szczęśliwego 65-letniego jubilata, jest na pierwszy rzut oka nieco sprzeczny. Z jednej strony zwraca się (zazwyczaj w żartobliwy sposób) uwagę na dojrzały wiek adresata życzeń:

- „Wenn nicht alle Kerzen auf der Geburtstagstorte Platz finden, dann weißt du, dass du alt wirst. Bei 65 Kerzen muss es schon eine zweistöckige Torte sein, oder?” (Glückwünscher) (Jeżeli nie wszystkie świece mieszczą się na urodzinowym torcie, wiesz, że się starzejesz. Przy 65 świeczkach tort powinien być dwupiętrowy, nieprawdaż?);
- „Schaffst du es noch, alle 65 Kerzen auf einmal auszupusten? Ich denke dass (sic!) ist der ultimative Test dafür, ob du noch fit bist. Herzlichen Glückwunsch zum Geburtstag!“ (Glückwünscher) (Dasz radę zdmuchnąć naraz wszystkie 65 świeczek? Myślę, że to będzie ostateczny test na to, czy jesteś jeszcze w formie. Wszystkiego najlepszego z okazji urodzin!).

Z drugiej strony, abstrahując od tego rodzaju (nielicznych) przykładów, przeważa obraz 65-latka, który „osiągnął doskonałość ciała i ducha” („65 Jahre hast du gebraucht, um zu dieser körperlichen und seelischen Perfektion zu reifen”), którego cechuje optymizm i „rozpiera energia” („bist aber noch nicht am Ende mit Deiner Kraft, bist noch voller Zuversicht, dass auch mit 65 Dich noch der Hafer sticht”), z którego mogliby brać przykład młodzi ludzie („An Dir können sich viele Junge messen”), który jest – krótko mówiąc – dojrzały, ale nie stary („65 Jahre bist du jetzt alt, aber immer noch nicht richtig erwachsen”). Jak wynika ze zgromadzonych tekstów życzeń, solenizant jest nadal pełen wigoru, pomysłowy i dowcipny („Du bist mit 65 Jahren noch immer spritzig, / einfallsreich, kreativ und witzig”), młody duchem („Das Kind in Dir bleibt ewig jung”) i śmiało podejmuje nowe – niekiedy zdumiewające – wyzwania: począwszy od ogrodnictwa, przez (egzotyczne) podróże aż po sporty takie jak pływanie, jazda konna, a nawet paralotniarstwo („Ob paragliding, reiten, singen / Leb Deinen Traum, tu es geschwind!”). Spojrzenie w przyszłość zastępuje więc wspomnienie przeszłych, czasem trudnych doświadczeń („65 ist eine lange Zeit, voller Freud und auch voll Leid”). Przyszłość zaś niesie ze sobą odpoczynek („Weil vieles Du geleistet hast, / gönne Dir nun ein wenig Rast“, „Von schweren Aufgaben sollst Du ruhn’ / Lass Dich feiern, genieß die Zeit / mit Ruhe, Hobby, Heiterkeit“) lub – znacznie częściej – odrobinę szaleństwa i ekstrawagancji, co sygnalizują wspomniane w tytule artykułu *botoks, słońce i podróże*:

- „Botox, Sonne, Reisewetter / Was Du auch willst, das wünsch ich Dir!“ (Geburtstagsgedichte123) (Botoks, słońce i podróże / życzę Ci wszystkiego, czego tylko chcesz);
- „Mit 65 Jahren da flippt man richtig aus / da kauft man nen Ferrari und lebt in Saus und Braus“ (Geburtstagsgedichte123) (W wieku 65 lat można naprawdę stracić głowę / kupić Ferrari i używać życia);
- „Mit dem Motorrad willst Du brausen / Und verrückte Sachen machen / Durch Neuseeland einmal sausen / Lass Dich nicht stoppen, lass es nun krachen“ (Geburtstagsgedichte123) (Chcesz gnać na motorze / i robić szalone rzeczy / przejechać pędem przez Nową Zelandię / nie daj się zatrzymać, zaszalej);
- „Hurra, hurra, hurra, / das Rentenalter ist endlich da! / Jetzt kannst Du endlich auf Reisen gehen / und viele fremde Länder sehen!“ (Geburtstagsgedichte123) (Hura, hura, hura, w końcu emerytura / Teraz możesz wreszcie podróżować / i odwiedzać obce kraje!).

Niezależnie od rodzaju przyszłych aktywności jedno zdaje się pewne: 65. urodziny oznaczają początek nowego etapu w życiu jubilata, co ilustrują następujące przykłady:

- „Auf Erden bist du viele Jahre / Doch alt bist Du noch lange nicht / Die beste Phase Deines Lebens / Sie nun gerade für dich anbricht!“ (Geburtstagsgedichte123) (Tyle lat już żyjesz / Ale jeszcze długo nie będziesz stary / Najlepszy czas Twojego życia / właśnie się dla Ciebie zaczyna);
- „Mit 65 Jahren, da geht das Leben los“ (Geburtstagsgedichte123) (Po 65. urodzinach zaczyna się prawdziwe życie);
- „Lasst uns feiern, erhebt das Glas, / mit 65 gibt man erst richtig Gas“ (Geburtstag-Kostenlos) (Świętujmy, wnieśmy kieliszki / w wieku 65 lat można wreszcie dodać gazu).

Podsumowując, należy podkreślić, iż oprócz stereotypowych życzeń bliżej niesprecyzowanego szczęścia i pomyślności, które – jak można się spodziewać – są dominującym elementem życzeń (38%), główny akcent pada na nowe doświadczenia (ok. 24%), m.in. podróże (ok. 7%)⁹, a także nadchodzące długie lata życia (ok. 17%):

- „Mit fünfundsechzig Jahren nun, / wirst sicher Du noch lang nicht ruhn. / Du kannst nun reisen durch Welt / Und tun, was immer Dir gefällt“ (Geburtstagsgedichte123) (W wieku 65 lat / na pewno nie będziesz odpoczywał. / Możesz teraz podróżować po świecie / i robić to, na co tylko masz ochotę);

⁹ Tak wyraźne zaakcentowanie treści związanych z przygodami i podróżami stanowi potwierdzenie rozpowszechnionego w Polsce stereotypowego wizerunku Niemca chętnie podróżującego na emeryturze.

- „[...] Du hast noch viel vor Dir, das kann man spüren. / Möge Dich das Schicksal auf neue Höhen führen!“ (Geburtstagsprüche-kostenlos) (Jeszcze wiele przed Tobą, to widać / niech los prowadzi Cię na nowe szczyty!).

Wysoki odsetek życzeń (ok. 20%) dotyczy także samego miłego świętowania urodzin:

- „Ich wünsche dir zum 65. Geburtstag alles Glück dieser Welt und einen tollen Geburtstag im Kreise deiner Liebsten. Hab ganz viel Spaß und lasse dich an deinen Ehrentag verwöhnen“ (Glückwünscher) (Życzę ci wszystkiego najlepszego z okazji urodzin i wspaniałych urodzin w kręgu najbliższych. Baw się dobrze i pozwól się w tym dniu rozpieszczać);
- „Zu Deinem 65sten Wiegenfest, / wünsche ich Dir, dass Du es richtig krachen lässt. / Lass Dich nicht von dem Alter frustrieren, / heute sollst Du nur Freude spüren“ (Geburtstag-Kostenlos) (Z okazji Twoich 65. urodzin / życzę Ci superimprezy / Niech Twój wiek cię nie frustruje, / dziś powinienesz czuć tylko radość).

Listę wartości dopełniają ponadto zdrowie (11%) oraz (zasłużony) spokój/ odpoczynek (10%). Co ciekawe, rzadko pojawiają się nawiązania do relacji z bliskimi osobami (4%) i miłości (2%), a o wnukach nie ma w ogóle mowy. Jedynie w kilku przypadkach z nazwy adresata (*Omi, Oma, Opa, Großvater*) można wywnioskować, że nadawcą życzeń są wnuki. Równie marginalne wydają się takie wartości jak sukces zawodowy, dostatek i błogosławieństwo Boże, wspomniane zaledwie w dwóch przykładach.

W odniesieniu do formalnej strony życzeń należy podkreślić, iż wbrew wspomnianej powyżej tendencji do minimalizacji zgromadzone teksty życzeń są stosunkowo kompleksowe. Abstrahując od nielicznych przykładów konstrukcji jednozdaniowych, w większości przypadków mamy do czynienia z dwoma, trzema zdaniami, zazwyczaj złożonymi, połączonymi często bezspójnikowo (prawdopodobnie ze względów rytmiczno-kompozycyjnych). Zgromadzone teksty życzeń często składają się z wprowadzenia będącego (żartobliwym) opisem okazji i/lub samego jubilata oraz właściwych życzeń, np.:

- „65 Jahre hast du gebraucht, um zu dieser körperlichen und seelischen Perfektion zu reifen. Gut gemacht! Ich bin gespannt, was nach den nächsten 65 Jahren passiert ist... Herzlichen Glückwunsch zum Geburtstag“ (Glückwünscher) (Potrzebowałeś 65 lat, żeby dojść do tej fizycznej i duchowej perfekcji. Dobra robota! Ciekaw jestem, co się wydarzy w ciągu kolejnych 65 lat. Serdeczne życzenia z okazji urodzin).

Najbardziej rozbudowany przykład, składający się z dziewięciu zdań, to toast wznoszony na cześć jubilata, rozpoczynający się od prośby o uwagę („Wie das ist an solchen Ehrentagen, / will ich ein paar Worte sagen”),

zawierający ogólny opis życia jubilata, w którym główny akcent pada na trudne i radosne momenty („65 ist eine lange Zeit, / voller Freud und auch voll Leid“), właściwe życzenia oraz prośbę o dopełnienie toastu („Jetzt wollen wir aber die 65 begießen, / das Bier soll bis zum Morgen fließen. / Und damit die Feier beginnen kann, / stoße ich mit dir jetzt an. / Happy Birthday, das wünsch ich dir, / so und jetzt soll fließen das Bier“) (Geburtstag-Kostenlos).

Część przeanalizowanych tekstów znacząco odbiega od tradycyjnego, performatywnego charakteru życzeń, nie wyraża bowiem typowego dla nich pragnienia stworzenia pomyślnej rzeczywistości dla adresata, lecz pełni funkcję fatyczną, tzn. służy przede wszystkim jako dowód pamięci o adresacie zasygnalizowany np. poprzez (żartobliwy) opis sytuacji, w której się znalazł:

- „Nein, du wirst heute nicht 65 Jahre alt – ich hätte dich maximal auf 64 geschätzt! Aber keinen Tag mehr!“ (Glückwünscher) (Nie, nie kończysz dziś 65 lat – dałbym ci maksymalnie 64! Ani dnia więcej!);
- „65 Jahre, jetzt kosten die Kerzen auf der Torte schon mehr als Dein Geschenk“ (Woxikon) (65 lat, świece na torcie kosztują teraz więcej niż Twój prezent);
- „65 Jahre bist du jetzt alt, aber immer noch nicht richtig erwachsen. Ich glaube, dass es jetzt ohnehin zu spät ist. Darum lass uns einfach feiern und Spaß haben!“ (Glückwünscher) (Masz już 65 lat, a ciągle nie dorosłeś. Myślę, że na to i tak już za późno. Świątujmy więc i bawmy się dobrze!);
- „Ich schicke dir zum 65. Geburtstag 65 Knuddel und einen Kuss. Ich hab dich ganz doll lieb!“ (Glückwünscher) (Z okazji 65. urodzin przesyłam ci 65 uścisków i jednego buziaka. Bardzo cię Kocham!).

W tego typu przypadkach funkcja życzeń polega na „[...] tworzeniu klimatu serdeczności, sprawiającego, że ich adresat doświadcza przyjemnego poczucia emocjonalnej bliskości z Drugim” (por. Jędrzejko/Kita 2003: 203).

Kolejna, warta odnotowania tendencja, to dodatkowy akt mowy (podziękowanie, pochwała/komplement¹⁰, gratulacje, toast¹¹) poprzedzający lub zastępujący właściwe życzenia urodzinowe i wzmacniający siłę illokucyjną wypowiedzi (por. Marcjanik 1997: 75). Około 26% przeanalizowanych tekstów życzeń zawiera lub stanowi dodatnie wartościowanie adresata. W przypadku rzadziej występujących aktów gratulacji, podziękowania i toastu są to odpowiednio wartości 7, 6 i 4%. Jako przykłady realizacji powyższych

¹⁰ Pojęcia *komplement* i *pochwała* są w niniejszej pracy używane zamiennie.

¹¹ Dokładną charakterystykę wymienionych tu aktów mowy towarzyszących życzeniom odnaleźć można m.in. w pracach Beaty Drabik (2004) i Barbary Ścigały-Stiller (2014) oraz Małgorzaty Marcjanik (1997).

aktów współwystępujących z życzeniami mogą posłużyć następujące teksty, sformułowane w sposób neutralny, żartobliwy lub – wręcz przeciwnie – poetycki:

- „Ich möchte dir an deinem 65. Geburtstag danken, dass du immer für mich da bist, wenn ich jemanden brauche, dem ich voll und ganz vertraue. Ich wünsche dir alles Gute zum Geburtstag! (Glückwünscher) (W dniu twoich 65. urodzin chciałbym ci podziękować za to, że jesteś zawsze przy mnie, kiedy potrzebuję kogoś, komu mogę w pełni zaufać. Życzę ci wszystkiego dobrego z okazji urodzin!);
- „Ich möchte dir zum 65. Geburtstag schreiben, dass du der beste Opa der ganzen Welt bist. Ich bin unheimlich stolz, dich zum Großvater zu haben! Herzlichen Glückwunsch!“ (Glückwünscher) (Z okazji urodzin chciałem ci napisać, że jesteś najlepszym dziadkiem na świecie. Jestem bardzo dumny, że mam takiego dziadka! Wszystkiego najlepszego!);
- „Ewige Jugend benötigst Du nicht, / die Haare sind grau, Falten hat das Gesicht. / Doch Deine Augen, Dein Lachen, sie zeigen mir / 65 Jahre, die stehen Dir“ (Geburtstag-Kostenlos) (Nie potrzeba Ci wiecznej młodości / masz siwe włosy, zmarszczki na twarzy. / Ale Twoje oczy i Twój uśmiech pokazują, / że z tym wiekiem Ci do twarzy);
- „Wir heben die Gläser auf unser Geburtstagskind / Heute machst Du die 65 voll / Egal was kommt, [...] / Den Anspruch des Lebens meisterst Du wie toll“ (Geburtstagsgedichte123) (Wznosimy kieliszki na cześć naszego solenizanta / Dziś kończysz 65 lat / Nieważne, co się stanie, [...] / Z łatwością sprostasz wymaganiom, jakie stawia przed Tobą życie);
- „Der 65. ist nicht wie jeder andere Geburtstag auch, / wir gratulieren, denn so will es der Brauch! / Wir wünschen Glück im Ruhestand ohne Rentnerbauch!“ (Geburtstagssprüche-kostenlos) (65. urodziny nie są takie jak inne, / więc składamy gratulacje zgodnie ze zwyczajem / Życzymy szczęścia na emeryturze bez emeryckiego brzuszka!).

Struktura zgromadzonych życzeń nie odbiega w znaczący sposób od tradycyjnej formy życzeń: dominują konstrukcje *ich wünsche/wir wünschen dir/Dir X/dass...*, *ich/wir gratulieren dir/Dir*, *schicken (Knuddel, Küsschen, Glückwünsche)*. Zdarzają się również konstrukcje eliptyczne powstałe poprzez pominięcie czasownika performatywnego, nadawcy i adresata życzeń, a także nazwy okazji: *Herzlichen Glückwunsch/Herzlichen Glückwunsch zum (65.) Geburtstag. Alles Gute/Liebe zum Geburtstag*. Pojawiające się niekiedy zapożyczenia z języka angielskiego (Happy Birthday!) są o tyle zdumiewające, iż życzenia kierowane są do seniorów, anglicyzmy zaś postrzegane są jako cecha charakterystyczna języka młodzieżowego.

6. Podsumowanie

Analiza zebranego materiału pozwala na sformułowanie kilku ogólnych wniosków dotyczących formalnej strony życzeń. Warto odnotowania są m.in. wysoka kompleksowość aktów życzeń oraz zamiłowanie do formy wierszowanej. W ok. 60% przypadków mamy do czynienia z wierszami, zawierającymi niezbyt wyrafinowane rymy o układzie *aabb*. Zaledwie jedna z przeanalizowanych stron internetowych (Glückwünscher) zawiera życzenia niewierszowane. Co ciekawe, w zgromadzonym materiale dominuje język dosłowny, niemetaforyczny. Nieliczne metafory (zaledwie w kilku miejscach jest mowa o „porastaniu mchem” lub raczej „otrząsaniu się z niego”, „trafieniu do lamusa”) obecne są przede wszystkim w życzeniach wierszowanych.

Dużo ciekawsze wydają się wnioski dotyczące stopnia skonwencjonalizowania życzeń oraz ich płaszczyzny semantyczno-pragmatycznej. Jak pokazały zebrane przykłady, na wymienionych powyżej stronach internetowych pojawiają się zarówno szablonowe, jak i nieco bardziej kreatywne, nowatorskie sposoby realizacji życzeń. Najczęstsze próby przełamania konwencji gatunkowej polegają na połączeniu bądź zastąpieniu życzeń aktami pochwały, podziękowania, gratulacji lub toastu. W tym przypadku funkcja życzeń polega na zademonstrowaniu życzliwości, zasygnalizowaniu pamięci o jubileacie (por. Sikora 2013: 184, 2011: 178).

Życzenia jako grzecznościowe akty mowy stanowią językową realizację konkretnego, wielorako warunkowanego¹² modelu grzeczności, definiowanego przez Kazimierza Ożoga (2014: 50) jako „[...] system społecznie zaaprobowanych i powszechnie przyjętych norm określających przewidywalny, zgodny z wytycznymi (oczekiwaniami) społeczności sposób zachowania się (także werbalnego) członków danej grupy w kontaktach wzajemnych”. Jak zauważa Ożóg (2014: 56, 2005: 12), wiele zachowań grzecznościowych ulega modyfikacji i/lub minimalizacji. Przykładem tego są podziękowania i komplementy, w których coraz częściej zaznacza się zaledwie minimum wdzięczności i/lub pozytywnego wartościowania. Część formuł grzecznościowych traci na znaczeniu lub wręcz wychodzi z użycia, niektóre bywają zastępowane np. zwrotami obcojęzycznymi¹³.

Życzenia jako element modelu grzeczności są gatunkiem tekstu dalece skonwencjonalizowanym, ale i tu zarysowują się pewne próby przełamania

¹² Ożóg (2014: 50) wspomina w tym kontekście czynniki społeczne, gospodarcze, ekonomiczne, kulturowe, świadomościowe oraz religijne. Ich naszkicowanie przekroczyłyby jednak ramy niniejszego artykułu.

¹³ Por. uwagi Ożoga (2005: 14) dotyczące popularności angielskiego *Sorry!*

schematów. W zebranych materiale badawczym obserwujemy m.in. skłonność do zabawy słowem i gry językowej, odrzucenie zwrotów religijnych i odniesień metafizycznych oraz pochwałę indywidualizmu, będące cechami dystynktywnymi opisanego przez Ożoga (2014) postmodernistycznego modelu grzeczności. Uwagi Ożoga odnoszą się wprawdzie pierwotnie do polskiego modelu grzeczności, opisane przez niego zjawisko ma jednak szerszy zasięg i znajduje swe odzwierciedlenie również w niemieckojęzycznych tekstach życzeń.

Przytoczone poniżej elementy ludyczne odnalezione w zgromadzonym materiale zdają się potwierdzać diagnozę Ożoga (2014: 58), który obserwuje w wielu tekstach kultury „[...] tendencję do karnawalizacji, zabawy słownej (mój komunikat musi być zabawny, wesoły, łamiący sztywne zasady, wykraczający przeciwko oficjalności)”:

- „Wenn man im Alter von 65 Jahren morgens aufwacht und nichts wehtut, dann macht man sich schon Sorgen, ob man überhaupt noch lebt! In diesem Sinne wünsche ich dir alles gute (sic!) zum 65. Geburtstag und viel Zuversicht für all die Jahre, die noch kommen“ (Glückwünscher) (Jeżeli w wieku 65 lat budzisz się rano i nic cię nie boli, to zaczynasz się martwić, czy w ogóle żyjesz! Życzę ci więc wszystkiego dobrego z okazji 65. urodzin i dużo nadziei na nadchodzące lata);
- „Natürlich habe ich an deinen Geburtstag gedacht und ich wünsche dir alles Gute. Netterweise habe ich dein Alter vergessen – waren es 54 oder 55 Jahre?“ (Glückwünscher) (Oczywiście pomyślałem o twoich urodzinach i życzę ci wszystkiego najlepszego. Wielkodusznie zapomniałem o twoim wieku – czy to 54 czy 55 lat?).

Niektóre z takich prób przełamania schematyzmu i odejścia od oficjalności graniczą wręcz z niegrzecznością, o czym świadczą następujące przykłady:

- „Nimm es bitte mir nicht krumm, jetzt ist die Hälfte des Lebens sicher um. Denn, wenn Du nimmst, noch den Rest, nochmals 65 Jahre es kaum leben lässt“ (Woxikon) (Nie bierz mi tego za złe, ale połowa życia z pewnością już za tobą. Biorąc pod uwagę resztę, kolejnych 65 lat raczej nie uda się przeżyć);
- „Herzlichen Glückwunsch zum 65. Geburtstag und herzlich willkommen im Club der alten Säcke. Mit 65 Jahren gehören wir schon zum alten Eisen. Lass uns allen Zeigen (sic!), dass man auch mit 65 noch ordentlich feiern kann!“ (Glückwünscher) (Serdeczne życzenia z okazji 65. urodzin, witamy w klubie starych pierników. W wieku 65 lat nadajemy się już na złom. Pokażmy wszystkim, że nawet w tym wieku można porządnie świętować!).

W odniesieniu do wspomnianego powyżej językowego obrazu szczęścia, należy podkreślić, iż w aktach życzeń odzwierciedla się świat wartości

nadawcy i odbiorcy. Wśród analizowanych życzeń sformułowanych w języku niemieckim, oprócz ogólnie pojętego szczęścia i pomyślności w ścisłej czołówce znajdują się wartości takie jak nowe doświadczenia, radosne świętowanie urodzin oraz nadchodzące lata życia. Również zdrowie jawi się jako istotna wartość pozytywna, co można wytłumaczyć, odwołując się do prac Jadwigi Puzyniny (2014: 11, 1992: 168) oraz nawiązującej do nich argumentacji przytoczonej przez Ewę Masłowską (2016: 233–234): „Zdrowie jako atrybut życia mieści się w kategorii wartości witalnych, ocenianych przez ludzi jako to co dobre, pożądane, godne starań i zachowania. We wszystkich językach świata waloryzowane jest dodatnio”. Na kolejnym miejscu znajdują się życzenia odnoszące się do spokoju/odpoczynku. Natomiast dobrobyt materialny, sukces zawodowy oraz udane relacje z bliskimi stanowią wartości rzadko postulowane w analizowanych życzeniach. Podsumowując, należy podkreślić, iż naszkicowane tu tendencje należałoby w ramach badań o charakterze kontrastywnym lub diachronicznym skonfrontować z alternatywnymi obrazami szczęścia wyłaniającymi się np. z życzeń skierowanych do adresatów w innym wieku lub pochodzących z innego kręgu kulturowego lub obszaru językowego.

Źródła

- Geburtstagsgedichte123: <<http://www.geburtstagsgedichte123.com/geburtstagsgedichte/65-geburtstag-gedichte/>>, dostęp: 12.2.2020.
- Geburtstag-Kostenlos: <<https://www.geburtstag-kostenlos.de/geburtstagswuensche/wuensche-zum-65-geburtstag/>>, dostęp: 12.2.2020.
- Geburtstagssprueche-kostenlos: <<http://www.geburtstagssprueche-kostenlos.com/verse-zum-65-geburtstag/>>, dostęp: 12.2.2020.
- Glückwünscher: <<http://www.glueckwuenscher.de/65geburtstag>>, dostęp: 12.2.2020.
- Woxikon: <<https://sprueche.woxikon.de/sprueche-zum-65-geburtstag>>, dostęp: 12.2.2020.

Literatura

- Bonacchi S. (2013): *(Un)Höflichkeit. Eine kulturologische Analyse Deutsch – Italienisch – Polnisch*. Frankfurt am Main.
- Bartmiński J. (1990): *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*. [W:] *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 103–120.
- Bartmiński J. (2009): *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin.
- Drabik B. (2004): *Komplement i komplementowanie jako akt mowy i komunikacyjna strategia*. Kraków.
- Filip G. (2007): *Życzenie jako gatunek tekstu*. „Stylistyka” 16, s. 553–565.
- Grzegorzczkowska R. (1990): *Pojęcie językowego obrazu świata*. [W:] *Językowy obraz świata*. Red. J. Bartmiński. Lublin, s. 39–46.
- Habrajska G. (1993): *Struktura życzeń świątecznych*. „Poradnik Językowy” 7, s. 384–396.

- Jędrzejko E., Kita M. (2003): *Wszystkiego najlepszego! Życzenia jako akty językowo-kulturowe: konwencje i kreacyjność*. [W:] *Śląskie studia lingwistyczne*. Red. K. Kleszczowa, J. Sobczykowa. Katowice, s. 197–207.
- Lüger H.-H. (1993): *Routinen und Rituale in der Alltagskommunikation*. Berlin.
- Lüger H.-H. (red.) (2002): *Höflichkeitsstile*. Frankfurt am Main.
- Marcjanik M. (1993) *Granice polskiej grzeczności językowej*. „Poradnik Językowy” 7, s. 375–383.
- Marcjanik M. (1997): *Polska grzeczność językowa*. Kielce.
- Marcjanik M. (2007): *Grzeczność w komunikacji językowej*. Warszawa.
- Masłowska E. (2016): *Dobre słowo jako tekst magiczny. Życzenie – błogosławieństwo*. [W:] „Język a kultura”. T. 26: *Kulturowe uwarunkowania zachowań językowych – tradycja i zmiana*. Red. A. Burzyńska-Kamieniecka, s. 231–243.
- Puzynina J. (1992): *Język wartości*. Warszawa.
- Puzynina J. (2014): *Kłopoty z nazwami wartości (i wartościami)*. „Etnolingwistyka” 26, s. 7–20.
- Ozóg K. (2005): *Współczesny model polskiej grzeczności językowej*. [W:] „Język a kultura”. T. 17: *Życzliwość i agresja w języku i kulturze*. Red. A. Dąbrowska, A. Nowakowska, s. 9–15.
- Ozóg K. (2014): *Współczesna polska grzeczność językowa a postmodernizm*. „Studia Linguistica” IX, s. 49–60.
- Sikora K. (2011): *Winszowanie i dobre słowo w gwarze*. „Studia Linguistica” VI, s. 171–189.
- Sikora K. (2013): *Życzenia i winszowanie jako akt mowy*. „LingVaria” VIII/2 (16), s. 179–189.
- Ścigała-Stiller B. (2014): *Akty etykiety językowej na forach internetowych*. Kraków.
- Zgółka T. (2005): *Życzenie jako kategoria językowo-komunikacyjna*. [W:] „Język a kultura”. T. 17: *Życzliwość i agresja w języku i kulturze*. Red. A. Dąbrowska, A. Nowakowska, s. 17–22.